

Geliş Tarihi/Received Date: 25.03.2020
Kabul Tarihi/Accepted Date: 30.04.2020

**NASREDDİN: EFENDİ'NİN GÜRRÜNLERİ. (MÜTERCİMİ A. ALİYEV). 1-NCİ ÇAP.
AŞGABAT – 1913/1914. 24 S.**

Tahir AŞIROV¹

Çağdaş ALBAYRAK²

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, tahirashirov@gmail.com

² Öğretim Görevlisi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, cagdasalbayrak@hotmail.com

Hoca Nasreddin Efendi'nin sözleri (fıkraları), Türkî halkların kültürel ve sosyal hayatı üzerinde etkisi büyük olan öğretici ve düşündürücü metinlerdir. Hoca Nasreddin'in mizah biçimindeki öğretici ve düşündürücü fıkralarının, Türkmenistan'da ilk defa XX. yüzyılın başlarında yayımlanmaya başladığı görülmektedir. Nitekim Nasreddin Efendi'nin fıkraları Türkmenistan'da ilk olarak 1913 yılında Aşkabat'ta "*Nasreddin Efendinin Gürrünleri*" (Nasreddin Efendi'nin Latifeleri) adı ve dönemin usûl-i cedîd anlayışı üzere hazırlanmış ve Arap alfabesiyle Türkmençe olarak neşredilmiştir (Nasreddin, 1913). Ancak kitabın Rusça tanzim edilmiş arka kapağında eserin yayın tarihi olarak 1914 tarihi gösterilmiştir. Ayrıca kitabın yayınevi ve yayın yerini de kapağında bulunan "Bakü'de Orucov Kardeşlerin matbaasında tab olunup" ibaresinden anlamak mümkündür. Eserde, Nasreddin Efendi'nin fıkralarının kimin tarafından derlenildiği belirtilmemiştir. Buna rağmen kapakta eserin mütercimi olarak A. Aliyev ismi yer almaktadır. 1906 yılında Türkmenistan'a gelen Mahaçkale doğumlu Alishbek Süleymanoğlu Aliyev (1883-1933), Türkmen dili, edebiyatı, kültürü üzerinde değerli çalışmalar yapan bir bilim adamıdır. Aliyev, 1913 yılında Bakü'de "*Yengi Usul Türkmen Mektebi*" adıyla yayımlanan eserinin yanı sıra ilk Türkmen alfabe kitabını hazırlayan dilbilimcilerden biri olmakla da maruftur (Aliyev, 1913). Ayrıca Aliyev, Kümüşali Böriyev (1896-1942) ile beraber Rusça – Türkmençe bir sözlük hazırlamıştır. Hazırladıkları bu sözlüğü 1929 yılında Aşkabat'ta "*Rusça – Türkmençe Sözlük*" adıyla yayımlamışlardır. (Aşirov, 2017: 47-52). Bunun, Türkmen tarihindeki ilk kapsamlı sözlük olduğu da söylenebilir.

Aynı şekilde Aliyev tarafından 1913 yılında tercüme edilip "*Nasreddin Efendinin Gürrünleri*" adıyla yayımlanan eserin de Türkmen dilinde Nasreddin Efendi'nin fıkralarının derli toplu ilk yayını olduğunu söylemek mümkündür. Ancak Aliyev'in, bu eseri hangi eserden tercüme ettiğine dair kitapta bir bilgi verilmemiştir. Buna rağmen Eliabbas Münzibin tarafından hazırlanan "*Molla Nesreddin Mezhekeleri*" adlı eserin de 1906 yılında Bakü'deki Orucov Kardeşlerin matbaasında neşredilmiş olduğu görülebilir (Münzibin, 1906). Aliyev'in "*Nasreddin Efendinin Gürrünleri*" adlı eserinin, Bakü'deki Orucov Kardeşlerin matbaasında 1906 yılından itibaren neşredilmeye başlayan "*Hoca Nasreddin Mezhekeleri*" adlı eserler çerçevesinde oluşturduğu öngörülebilir.

Aliyev tarafından Türkmençeye tercüme edilerek yayımlanan bu eserin, Türkmen topraklarında Nasreddin Efendi'nin fıkralarının gelişmesine önayak olduğu da bir gerçektir. Nitekim Hoca Nasreddin'in fıkraları, M. N. Söyünov tarafından 1937 yılında derlenen ve "*Nasreddin Ependi*" (Söyünov, 1937) adıyla yayımlanan eser ile Yakup Nasırlı'nın (1899-1958) 1941 yılında Aşkabat'ta "*Ependi*" adıyla neşredilen kitabı, Türkmenistan'da Hoca Nasreddin'in fıkraları konusundaki gelişimin safahatını gösteren değerli çalışmalardandır (Aşirov, 2019). Bununla birlikte Aliyev, Hoca Nasreddin Efendi'nin Türkiye Türkçesinde "latife", Azerbaycan Türkçesinde "mezheke" olarak ifade edilen fıkralarının Türkmençesini "gürrün", Rusçasını "anekdot" kavramıyla karşılamaktadır. Bu eserlerle Türkmenler arasında Hoca Nasreddin Efendi'nin fıkraları yaygınlaşmış, bunun neticesinde Hoca Nasreddin'in anlatıları ve benzeri birçok mizahî anlatı genellikle "Ependi" adıyla ifade edilmeye başlanmıştır. "Ependi" sözü gibi yine bu dönemde Türkmenler arasında mizahî anlatımlarla ilgili bolca kullanılan kavramlardan bazıları ise "gürrün", "şorta söz", "değişme", "yomak" (draznilok), "yanılmaç" (skorovorok), "anekdot" gibi terimlerdir.

Aliyev, “*Nasreddin Efendi'nin Gürrünleri*” adıyla Hoca Nasreddin'in latifelerini neşretmekle XX. yüzyıl Türkmen düşüncesinin, kültürünün özellikle halkbiliminin ilerlemesinde önemli bir adım atmıştır. Nitekim Aliyev'in Hoca Nasreddin Efendi'nin fıkralarını tercüme ederek Türkmen dilinde “*Efendi*” adıyla yayımlanan ilk neşir; başta Türk tarihi, düşüncesi, dili, kültürü olmak üzere birçok bakımdan önemlidir. Türk dünyasında Arap harflerle yapılan neşirleri, her bir Türk soyu kendi fonetiğine uyumlu bir şekilde okuyabilmektedir. Nitekim bu neşirde, “*Efendi*” kelimesi Arapça alfabe ile “*افندی*” (efendi) şeklinde yazılmasına rağmen Türkmenler tarafından “*Ependi*” olarak telaffuz edilmektedir. Nasırlı'nın Hoca Nasreddin'in fıkralarının derlemelerini “*Ependi*” olarak isimlendirmesi, bunun bariz örneklerinden biridir.

Aliyev tarafından Türkmenceye tercüme edilen ve 24 sayfadan oluşan “*Nasreddin Efendi'nin Gürrünleri*” adlı eser, 55 fıkra içermekte olup fıkraların isimleri zikredilmemiştir. Ancak eserde her bir fıkra eski usul temelinde birbirinden “*latife*” ibaresiyle ayrılmıştır (Tevfik, 1883). Eserde, genel olarak fıkralara; “*Efendi bir gün*”, “*Efendi günlerde bir gün*”, “*Efendi bir günü*”, “*Bir günü*”, “*Efendi*”, “*Bir gün Efendi*”, “*Efendi'den*” ibareleriyle başlanmaktadır. Eser, Türkmen literatüründe “*Peynir*” (Nasreddin, 1913/1914: 2) adıyla bilinen meşhur bir fıkra ile başlamakta ve yine “*Dogrup bilen ölüp-de biler...*” isimli meşhur bir fıkra ile de tamamlanmaktadır (Nasreddin, 1913/1914: 23-24). Nasreddin Efendi'nin fıkralarını içeren eserinin son latifesi, “*Dogrup bilen ölüp-de biler...*” isimli meşhur fıkrasının usûl-i cedîd üzere hazırlanmış Arap harfli Türkmencesi şöyledir: “*افندی بیر گونی فونگشوسندین قازان دیله دی. قازانی آلیب بیر ایکی گونددین صونگ ایچینه بیر کیچوگراق قازان هم سالیب ایلتب فونگشه بیردی. فونگشوسی! افندی منینگ قازانیم بیر ایدی، ایکسین نمه ایچون بیر بیرسننگ؟ دیب سورادی. افندی قازانینگ بوغاز ایکان، دوغوبدر دیدی. بیر نیچه گونددین صونگ افندی ینه ده باریب فونگشوسندن اولی قازان دیله دی، فونگشی بیردی. بیر هفته کیچدی، قازان گلمه دی، بیر آی کیچدی، قازان گلمدی فونگشی افندینگ یانینه گلیب قازانینی ایسله دی. افندی خدای کناه لارینددین کیچسین، قازانینگ ئولدی دیدی فونگشی قازان ئولرمی دیب سورادی. افندی هم قازان دوغارمی دیب جواب بیردی*” (Efendi bir günü goşşısından gazan diledi. Gazanı alıp bir iki günden soñ içine bir kiçerâk gazan hem salıp eltip goşşa berdi. Goşşısı! Efendi meniñ gazanıñ bir idi, ikisin nâme içün berirsin? diyip soradı. Efendi gazanıñ boğaz iken, doğrupdır diydi. Bir niçe günden soñ Efendi yine de barıp goşşısından ulı gazan diledi, goşşı berdi. Bir hefte geçdi, gazan gelmedi, bir ay geçdi, gazan gelmedi. Goşşı Efendiniñ yanına gelip gazanıñ isledi. Efendi, Huday günâlerinden geçsin, Gazanıñız öldi diydi goşşı gazan ölermi diyip soradı. Efendi hem gazan doğarmı diyip cevap berdi.) (Nasreddin, 1913/1914:23-24).

Bununla birlikte Aliyev tarafından Türkmenceleştirilen bu fıkra, Yakup Nasırlı'nın 1941 yılındaki “*Ependi*” adlı eserinde de, “*Doğup bilse, ölüm hem biler*” başlığıyla yer almaktadır. Latin harfleriyle kaleme alınmış olan eserdeki bu fıkra şu şekildedir: “*Ependi, bir gün öz goşşısından amanat gazan alıpdır. İşini bitirenden soñ, yankı gazanı, içine-debaşga bir kiçicik gazan göyüp, eltip beripdir. Gazanıñ eyesi, olkiçicik gazanı görkezip: “Bu nâme?” – diyip sorapdır. Ependi “Munı sizin gazanıñız doğurdı” – diyip sorapdır. Efendi “Munı sizin gazanıñız dogurdı” – diyip çoğap beripdir. Goşşı begenip, gazançağı alan. Soñra bir gün Ependi, yine yankı goşşısından şol alan gazanıñı, amanat sorap alıpdır. Eyesi, haçan gazanıñı getirerâ – diyip köp garaşan. Ependi bolsa, onı hiç gaytarıp bermândir. Gazanıñ eyesi Ependiniñkâ barıp, gapını tırkıldadan. Ependi: “Kim saña nâme gerek?” – diyip sorapdır. Ol: “Gazanımı ber” – diyen. Ependi bolsa oña: “Bağışla dostım, men saña gaygılı habar aytmalı boldım: seniñ*

gazanıñ öldi" – diyipdir. Gazanıñ eyesi geñ galıp: "Hiç gazanam ölermi?" – diyipdir. Ependi: "Sen gazanıñ dogurdi, diyilenine inanyanda, onıñ ölenine nâme inanmayarsıñ? Dogup bilen ölüp hem biler" – diyipdir" (Nasırlı, 1941: 19)

Nasreddin Hoca'nın bu latifesi, Fikret Türkmen'in 1989 yılındaki "*Nasreddin Hoca Latifelerinin Şerhi*" adlı çalışmasında 34. fıkra olarak yer alırken (Türkmen, 1989: 30) İsa Özkan'ın 1999 yılında yayına hazırladığı "*Ependi/Şorta Sözler, Yomaklar*" adlı eserinde, Türkmencesi "Dogup bilen ölüp biler ahyryn", Türkçesi ise "Doğan elbette ölür" şeklinde 44. fıkra olarak geçmektedir (Özkan, 1999: 66/67).

Aliyev'in 1913 yılında Türkmençeye tercüme edip "*Nasreddin Efendinin Gürrünleri*" adıyla yayımladığı eserin, Türkmen tarihinde ayrı bir değerinin ve öneminin olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca Nasreddin Efendi'nin fıkralarını ihtiva eden bu eser, Türkmen düşünce yapısını göstermesi bakımından da önemlidir. Nitekim Aliyev tarafından yayımlanan "*Nasreddin Efendi'nin Gürrünleri*" adlı kitap, Söyünov tarafından 1937 yılında derlenen "*Nasreddin Ependi*" adlı kitap ve Nasırlı tarafından 1941 yılında yayımlanan "*Ependi*" isimli kitapta yer alan fıkraları kıyas etme bakımından da önemlidir. Çünkü Aliyev'in Nasreddin Efendi'nin fıkralarını kapsayan eseri Rusya İmparatorluğu döneminde, Yakup Nasırlı'nın neşrettiği fıkralar ve diğer yayınlar ise Sovyetler Birliği döneminde. Bu iki dönem düşünce olarak birbirinden farklı olduğundan eserlerin içeriğinde ve fıkralarda değişim ve/ya uyarılma görülebilmektedir. Nitekim Sovyetler Birliği döneminde yayımlanan fıkralarda, Nasreddin Efendi'nin isminde geçen "Hoca", "Molla" gibi isimleri olumlu bir şekilde görmek mümkün değildir. Bunların yanı sıra Nasreddin Efendi'nin fıkralarındaki tiplerden molla, kadı ve zengin tiplere yapılan eleştirilerin, Sovyetler Birliği'nde dönemin ideolojisine göre yorumlandıkları görülebilir (Garryev, vd, 1967: 12). Nasreddin Efendi'ye nispet edilen fıkraların, dönemin sosyokültürel kodlarına bağlı olarak farklı yansıtıldığını da söylemek mümkündür. Türk-İslam geleneğinde yetişmiş ve bu geleneğin kültür malzemelerini anlatılarına yansıtması sebebiyle Nasreddin Efendi'nin fıkralarının Sovyet Birliği zamanında dönemin ideolojisine uyarlandığını söylemek de mümkündür.

Hoca Nasreddin Efendi'nin fıkraları, Türk dünyasının ortak mirasıdır. Türkmen dili, edebiyatı, kültürü konularında araştırma yapan değerli bilim adamı Aliyev tarafından 1913 yılında tercüme edilip "*Nasreddin Efendinin Gürrünleri*" adıyla yayımlanan eser, Türkmen halkbilimi tarihi açısından değerli bir çalışmadır. Hiç şüphesiz bu eser, Türk dünyasının ortak mirasının günümüze taşınmasını sağlayan önemli köprülerden biridir. Ayrıca bu eserin Türkmenler arasında Nasreddin Efendi'nin fıkralarının yaygınlaşmasında ayrı bir etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Eserin Türkmen dilinin gelişim serüveni açısından aydınlatıcı bir metin olduğu söylenebilir. Bir nevi halk filozofu sayılan Nasreddin Efendi'nin fıkralarını içeren bu eser, Türkmen düşünce sürecini göstermesi açısından dikkate değer bir metindir.

KAYNAKÇA

Aliyev, A. S. (1913). Yengi Usul Türkmen Mektebi. (red. M.A. Belyayev). Bakü.

Aşirov, T. (2017). "A. Aliyev ve K. Böriyev, Rusça – Türkmençe Sözlük, Türkmen Devlet Neşir, Aşgabat 1929. S. 464.". Sanal Türkoloji Araştırmaları Dergisi, 2 (3), 47-52.

Aşirov, T. (2019). "Ependi (Haz. Y. Nasırlı) Türkmendöwletneşir, Aşgabat–1941. s. 172.". Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, 2 (2) , 162-169.

Gariyev, B., Kekilov, A., Köseyev, M. (1967). Türkmenskiy Yumor, Aşgabat: Türkmenistan neşiryatı.

Münzibin, E. (1906). Molla Nesreddin Mezhekeleri. Bakü: Orucov Kardeşlerin matbaası.

Nasırlı, Y. (1941). Ependi. Aşgabat: Türkmendöwletneşir.

Nasreddin Ependi. (1937). (haz. Söyünov, M.N). Aşgabat: Türkmendöwletneşir.

Nasreddin: Efendinin Görünleri. (1913/1914). (ter. A.Aliyev). 1.çap. Aşgabat: Bakü'de Orucov Kardeşlerin matbaası.

Özkan, İ. (1999). Ependi/Şorta Sözlük, Yomaklar, Ankara: TİKA Yay.

Tevfik, M. (1883). Letaif-i Nasreddin. İstanbul: Vakıf Matbaası.

Türkmen, F. (1989). Nasreddin Hoca Latifelerinin Şerhi (Burhaniye Tercümesi) Transkripsiyon, İnceleme, Metin. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

